

ՌՅԻ. 1871 — ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ՌԹԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ. — ՅՈՒՆՈՒԱՐ

ՅԵՏԻՆ ԲՈՊԷՆ

Ահա գիշերը յառաջելու հետ է, մա-
հահանգոյն լուսիւն մը ամեն դին
սփռելով: Ոչ եւ կը լսուին շտապող
քայլերու արձագանք, ոչ եւ կը լսուին
աղաղակը, ոչ աղմուկը եւ ոչ շփոթը:
Բազմամարդ քաղքին երակը ալ ան-
շարժ դադարած է. եւ գիշերային ան-
դորրութիւնը զամենքը երազոց աշ-
խարհը կը թափառեցնէ: Պանդուխտ
հայրեր իր սիրելիքը կ'երազէ. հիւանդը իր
առողջութիւնը, դժբաղդը՝ իր բարօրու-
թիւնը: Ո՛վ, որչափ քաղցր է այս ժամն:

Լուսինը՝ որ աստեղազարդ երկնից
կամարէն ՚ի կախ զուարթ պայծառու-
թեամբ կը շողշողէ, քաղցր ակամբ կը
հայի այն խաղաղաւետ բնակարանաց
վրայ, ուր ալէծովի մարդկութիւնը կը
հանգչի: Սակայն այն լռիկ յարկաց ներ-
քեր ո՞րչափ սիրտք չկան արդեօք որ
տառապանաց լուծէն ընկճած դառնու-
թեամբ կը բարախեն: Ո՞րչափ աչք ա-
հաւոր թշուառութենէ հարեալ իրենց
արտասուաց աղբիւրն իսկ ցամբեցու-

ցած կորուսած են: Անտարակոյս կան
անձինք որ սիրտ մաշեցընող ցաւերէ
բեկած, ժամանակէն առաջ ծերացած
են. կան շրթունք, որոնց ոչինչ կարող
է ժպիտ մը ազդել, բայց եթէ խաբե-
բայ երազ մը, որ առ վայր մը թշուա-
ռութիւնը կը մոռցնէ. այլ աւանդ, ա-
ռաւօտեան արթնութիւն՝ ինչպէս տա-
նապատիկ դառն կը փոխէ զայն:

Այս դառն յիշատակաց մէջէն մէկ
մարմնեղէն հրեշտակ մը միայն անհոգ
եւ անխիղճ անդորր քունը կը ննջէ: Մայ-
րենի խնամոտ կրծոցը վրայ անշարժա-
բար յեց՝ անմեղ տղայութիւնը, կարմրե-
րեա եւ անդորրատեսիլ, խաղաղ տուր
եւ առը կը շնչէ: Ո՛հ, թէ այն անմեղու-
թեան փայլը կարենար միշտ իրեն հա-
ւատարիմ ընկեր մնալ. եւ այն երեսը որ
հիմայ երկնից պայծառ գաղափարը
կ'ազդէ, ոչ երբեք տխուր ամպերէ պո-
ղէր: Ո՛վ, տար Աստուած որ այն սրտին
անմեղ բարախումը ոչ երբեք զգար դառ-
նութեան մահազոյժ տազնապը:

Այլ հեռանանք այս անդորր տեսարանէն և աչքերնիս դարձնենք դէպ այն չքեղազարդ ապարանքը, դէպ այն դառնութեան տեղին: Այն ճոխ յարկին ներքեւ խղճի խայթը արքայական պերճացած՝ ծիրանեաց փառաւորութեանը տակ թաղուիլ կ'աշխատի: Սակայն 'ի դուր. այն ճոխ հանդերձից ծալքերուն մէջ անմեռ որդ մը անդադար կը կրծէ, և մոռացութիւնը չէ կարող այն վերքերը առողջացնել: Մտատանջ ու տազնապեալ՝ դառնութեան անկողնի մը մէջ զարնուելով, ժամանակին անանցանելի վայրկեանները կը համրէ: Ո՛հ, որչափ մաղձոտ կը հրնչէ ժամահար գործւոյն շրջնիւնը. խորին սարսափով մ'անոր ոգիքը կը քաղէ:

Գիշերը ծանր ծանր կը յառաջէ, և ինչպէս չարեաց բոթաբեր տխուր մտածութիւններ կը սփռէ ամեն գին. որոնք, ինչպէս անհրաւէր կոչնականք, յախուռն կը յարձրկին ու մոռատանջ ոգիքը կը տազնապեցնեն: Այն լռութեանը մէջ կեանքը երազ մը կ'երևայ, արթնութիւնը յաւիտենականութիւն:

Այլ հաւատոյ ջահը որ ոչ երբեք կը մարի, թէպէտև թանձր մառախոյի տակ նսեմացած ըլլայ, այն տառապեալ ոգին կը ցնցէ, և ակամայ անհոգ սիրտն իսկ պաղատախառն առ այն կ'ուզղի, որ մեր գլխուն մազերն իսկ կը թուէ:

Օրհնեալ գիշեր, հաշտ նայէ այս տառապեալ մարդկութեան վրայ. քու նրսեմ հանդերձդ թեթև տարածուի այս երկրիս խոնջ պանդխտից վրայ. մխիթարիչ լեր անոնց զոր ծանր բեռան հառաչը՝ առ անխոնջ հսկողը կ'ուղղէ:

Մարդուս սրտէն հառաչանք մը չելլեր՝ որ բարեգութ լսելեաց չհասնի. օգնութեան պաղատանք մը չարտաբերիր՝ որ գթութեան պատասխան մը չգտնէ անհուն բարերարէն:

Այս ընդհանուր լռութեանը մէջէն ծերունի ալևոր մը ծանր բեռան մը տակ ընկճած յառաջ կը մատչի: Երեւթէն անանկ կ'երևնայ ինչպէս թէ հեռուոր ուղևորութենէ մը կու գայ. թէ անոր

պատկառելի երեւթը տեսնես, ոգի մըն է կ'ըսես աւելի քան թէ մահկանացու. այլ այնչափ խոնջ է և ոգեսպառ, որ հազիւ գաւազանի մը յեց՝ զողորջուն քայլը կրնայ զուսպ բռնել: Անոր խորշմեալ երեսին վրայ՝ բազմաժամանակեայ կեանքի մը ցաւերը կը կարգամ. այն ճակտին ակօսներուն խորը՝ շատ աղգաց պատմութիւնքը թաղուած կը նշմարեմ. և այն ոգեսպառ անձին վրայ կարծես թէ ողջոյն մարդկութիւնն է ծանրաբեռնեալ: Այնչափ ծանրացեալ է խոնջութենէ որ ալ ընկճելու վրայ է. Եւ ինչո՞ւ առ վայր մը դադար չառնուր. որ օրհասը զինքը կը մղէ այն գառ 'ի վերը ելլելու որ առջին կը կանգնի:

« — Ծերունի դու, զիշերը հանգիստ տրուած է տառապեալ մարդկութեան. և դու խոնջ ես և ոգեսպառ, ինչո՞ւ չես խնայեր ալեացդ. դադարէ առ վայր մը ու հանգիր:

— Մահկանացու դու, բուռն է այն որ զիս կը վարէ. կը տեսնես այդ բարձունքը. հարկ է փութամ ու հոն հասնիմ. ճակատագիրն է որ քայլիցս կ'առաջնորդէ:

— Այլ ծերունի դու, քան բեռանդ ծանրութիւնը՝ կ'երևայ թէ կրած վիշտերդ են որ քեզ կը նեղեն. առ վայր մը կանկ առ և այդ քարին յեցիր ու հանգչէ: Դեռ գիշեր կայ, ու երկինքը ցուրտ է, և բազմավաստակ հասակդ ինքնին կը պահանջէ հանգիստ. դադարէ առ վայր մը, և ապա զօրացեալ գնա ճամբադ:

— Ո՛վ ազնիւ մահկանացուդ. մարդասէր հրաւերդ թէ և մխիթար մը կարող է ըլլալ վշտացեալ հասակիս, այլ անօգուտ է: Լուծեալ անդամքս այլ հանգիստ կը խնդրեն. և ահա ժամանակս չափեալ է և շունչս իր յետին պահուն կը մերձենայ: Դեռ հաւը չխօսած, հարկ է որ այդ վերեքը քալեմ և այն կատարը հասնիմ: Բուռն է ճակատագրին հրամանը. այդ լեռը որ կը տեսնես և որուն վրայ հետ զհետէ կը բարձրանանք, այդ լեռը վճռէ պիտի կենացս ընթացքը:

— Բայց ծերունի դու, այնչափ անգո՞ւթ է ճակատագիր որ և ոչ առ վայր

մը դադար թողու։ Ահա դու ոգեսպառ ես և հաղիւ կրնաս ժուժալ։ Դեռ ևս ժու մտնակ կայեա առջևի ճամբայդ համառօտ. փութով կը հասնիս թէ քիչ մ'ոգի առնուս։ Հանգիւր առ վայր մը և ապա յառաջ խաղաւ։

— Ա՛հ ոչ, անհնարին է այդ. ճամբայն որ համառօտ է կ'ըսես, քայլիցս զօրութեանը համեմատ չափած է, այլ և սպառած ուժոյս ինչև իցէ հանգիստ չզօրեր։

— Այլ գոնէ ծերունիդ, չեմ կրնար կերպիւ մը ծանրացեալ հասակիդ օգնել։ չեմ կրնար այդ ծանր բեռդ քիչ մը վերցընելով՝ վշտացեալ հասակդ գոնէ ոչ ինչ միջոցաւ մը թեթեւցընել ու մխիթարել։

— Այդ անհնարին է, բարեսիրտ դու. այս բեռն որ կը տեսնես, անմեկին է ինծնէ։ Եւ դու որ դեռ ևս անփորձ ես այս աշխարհիս տառապանաց, այս բեռանս ներքև կ'ընկճիս կը սպառիս։ Գիտես որչափ ազգաց հառաչանքը, որչափ ժողովրդոց վիշտը, որչափ տանց արտասուքը և որչափ սրտից բեկումը կը կրեմ ես այս բեռինս ներքև։ Թոյլ տուր, օրհասը ուժս չափած է, և մինչև հասնիմ ես այն կէտ որ որոշեալ է ինծի, ոչ ինչ բան կրնայ նկուն ընել իմ ուժաթափ հասակս։

— Եւ շատ տառապանաց ճամբաներէն քայլած ես, ծերունիդ դու։

— Շատ և շատ անցք անցին այս հերազուրկ գանկիս վրայէն, մինչև որ կըրցայ կենաց շրջանակը լրացընել։ Այս ծերութեան ալիքը որ յիս կը նշմարես, ոչ անգործ բարեկեցութեան մը արդիւնք են, որ մարդկային էութիւնը ջլատելով կը սպառէ, այլ բազմաժամանակեայ արտասուաց ու դառնութեանց հետեանք են, որ այս հիւժեալ ծերութիւնս կը պատէ. և եթէ փորձ մը կամ յիշատակ մը կը մնայ ինծի, այս է, զոր և քեզ իսկ աւանդ կը թողում, որ մարդկային կենաց շրջանին մէջ՝ դառնութիւնը տուելի յաճախագոյն է քան թէ մխիթարութեան սփոփանքը։ Երբեք ըսածս մտքէդ չելլէ, որ դեռ կայտառ կենացդ շրջանին սկիզբ կ'ընես։ Ժամա-

նակը սրաթուիչ է ու շուտ կը հասնի յետին րոպէն։ Դու ալ այս ճամբէն երթաս պիտի՝ ուսկից կը տեսնես որ ես այսօր կ'երթամ։ Երբ այս տեղը հասնիս, միտքդ գայ իմ յիշատակս ու խօսքերս յիշես. և այս վշտաց բեռը որ հիմայ ալիքս կ'ընկճէ ու դու գլխած սրտով թեթեւցընել կը փափաքիս, այս բեռը՝ որունմանը զքեզ ալ պիտոր ծանրաբեռնէ այն աւտեն, ո՛հ, սրտիս հառաչը լսէ Աստուած ու տայ որ քան զիմայս՝ քոյդ հազարապատիկ թեթեւ ըլլայ։ Ստոյգ գիտցիր որ մենք ժամանակին գոլորշեաց մէջ կը ցնդինք կ'անհետանանք և եթէ կենաց մատենին մէջ մեր անցքին հետք մը կը թողունք, այս վշտաց բեռն է որ անոր է ջերուն մէջ անջինջ կ'արձանագրուի։ »

Ըսաւ ծերունին ու լուծեամբ ծանր ծանր ճամբան շարունակեց. հետզհետէ որ զառ ՚ի վերէն վեր կը բարձրանար՝ կարծես թէ քայլն ալ աւելի դանդաղ ու վշտալի կ'ըլլար, ու բեռան ծանրութեանը ներքև կը սպառէր։ Նսեմ քօղ մը անոր ոսկեփայլ ալիքը կը պօղէր, և այնպէս մը կարծել կու տար ինչպէս թէ հառաչանաց ողբեր սրտէն բողբոջէին։

Այլ դեռ հաւը չէր խօսած, բայց ծերունին նպատակին հասնելու վրայ էր։ Յանկարծ լուծիւնը կտորելով կանչեց.

«— Ահա օրհասը որ զիս ցայսր վարեց՝ կը մօտենայ շնչոյս թեւը կտրելու. անցաւ սրացաւ իբրև բոպէ ամենայն անցեալ իմ, և արդ կ'երթամ յաւիտենականութեան շիրմին մէջ թաղուելու։ Այլ ասկէ ետեւ ասպարիզին շրջանը քոյդ է։ Հապա, իջիր այդ զառ ՚ի վայրը որ առջիդ կը ձգի. ողջամբ երթիջիր, և բարեբաղդ քան զիս յաջողիս։ »

Այս ատենս հաւը կանչեց ու ես քարի մը յեց՝ առաջիկայ տեսարանիս ուշ կը դնէի։ Անմիջապէս ոտիցս ներքև կարծես թէ առուակի մը կարկաջահոս բարբառը կը լսէի, որ հեզասահ անմեղ տղայութեամբ՝ իր ընթացքին սկիզբ կ'ընէր այն տեղէն։ Բայց օրօրոցէն հեռանալով ինչպիսի դառն տարր չէր փոխուէր արդեօք։ Հեռուանց մթութեան ըս-

տուեաներուն մէջէն կարծես խնդացող մարդկանց ու զինարբուաց աղմկալից աղաղակները կը լսէի: Ինչպիսի տարբեր երևոյթ կը ներկայացընէր ինծի այս կողմի զառ ի վայրը քան զմիւսը, ուր ամենայն ինչ լռութիւն էր և գոգցես չիրմի անդորրութիւն:

Այլ յանկարծ ինծի գալով դարձայ ծերունիս խնդրելու, և ահա ոչ էր. իբրև շամանդաղ անդգալի՝ ցնդեցաւ, անյայտ եղաւ ինծմէն: Խնդրեցի զնա և ոչ գտաւ տեղի նորա. կանչեցի անոր անունը՝ և ոչ ուստեք էր բարբառ նորա. իբր մեր կենաց օր մը՝ անհետ սպառեցաւ:

Յետին ըոպէն ալ սահներ անցեր էր:

Այլ երբ իմ շրջանիս ալ յետին ըոպէն մերձենայ, երբ ես ալ ալեգարդ ծերունւոյն քալած ճամբայն հասնիմ, արդեօք վշտաց բեռս, որուն ծանրութիւնը արդէն զգալ սկսայ, և զոր ծերունին թեթևագոյն մաղթեց, ըլլայ պիտի իրապէս թեթև:

Մահկանացուդ, զուր տեղ կրից ու փառաց համար կ'աշխատիս. վերջին ըոպէն անհրաժեշտ և շուտ կը հասնի. քեզի ալ ինչպէս ամենուն, և ինչ որ իրապէս ձեռքդ կը մնայ՝ բարեգործութիւնդ է. չարիքներդ երկանաքարն են որ քեզ վհհը կ'ընկղմեն:

Հ. ՅԱԿ. ԽՍԵԱՅԲՏԵՆՑ:

Բարոյական և քաղաքական տնտես-
ւոյթիւն:

(Տես Հատ. ԻԸ, էրես 360)

ԽՆՆԵՐՈՐԴ ԽՕՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

Սեպհականութիւն արդիւնք աշխատութեան և
հիմն հասարակաց բարեկեցութեան

Պատմած աղետալի շփոթութիւննիս հետեանքն ունեցաւ. նորանոր վախեր աւելցուց հնձոց նուազութենէն պատ-
ճառեալ անհանգստութեան վրայ: Այն ցաւալի տեսարաններուն հանդիպելէն

ետքը եղած եօթնեկամառաց մէջ շատ քիչ ապրանք կ'երևար, և դնոց բարձրութիւնը և ևս աճեցաւ, որով սղառումն աւելի կը նուազէր, աշխատութիւնը կը դադրէին և ամեն կողմանէ գործատուներ կը փակուէին:

Միւրապոյի ժողովուրդն անձկութե և տագնապի մէջ էր. կ'ըսուէր թէ դարբնոցին տէրերը սաստիկ խնայողութիւն պիտի սկսէին ընել. ըստ ոմանց միայն մտածութիւնը գործաւորաց թիւը պակսեցընելուն վրայ էր, մինչդեռ ըստ այլոց՝ ամենայն գործատուք պիտի փակուէին: Ոմանք կ'ըսէին թէ խնդիրը միայն ռոճիկները քիչցընելուն վրայ էր. վերջապէս կային ոմանք ալ որ կ'ապահովցընէին թէ Լընուար և Տիւպիւիսսոն մէկ գործաւոր մ'ալ պիտի չճամբէին, աւուրչէքները պիտի չպակսեցընէին, այլ միայն չարաթիւան մէջ աշխատութեանց օրերուն թիւը պիտի քիչցընէին. ոմանք երկու օր միայն պիտի ըլլայ կ'ըսէին, ոմանք՝ երեք, այլք՝ չորս:

Համառօտ ըսել՝ ոչ ոք ստոյգ բան մը գիտէր՝ բայց ամենայն ոք մտատանջութեան մէջ էր և կանխաւ հազար ու մէկ մեկնութիւններ կը տրուէին. իւրաքանչիւր ոք իր տեսութեան կէտովը կը դիտէր և հասարակաց բարօրութեան վրայ ամենին չէր տագնապեր. ևս առաւել ըստ Լընուարի և Տիւպիւիսսոնի շահուն մտածող ամենին չկար. իսկ իրենք ինչ ընելիքնին չէին գիտեր և հարցընողներուն այս պատասխանը տալ բաւական կը համարէին, թէ « կը շարունակենք որչափ որ կրնանք »: Բայց թէ պիտի կարենային երկայն ատեն շարունակել՝ ոչ ոք կը հաւատար:

Ուստի գործաւորաց խմբերուն մէջ տաք տաք խօսակցութիւնք անպակաս էին՝ ճաշու կամ գործատուներն արձրկուելու ժամանակ: Անդրէաս Պոննը-Ֆուա, Լէոնարտոս Տիւպուա և այլք ոմանք գրեթէ միշտ նիւթ տուողներն էին, մտիկ ընողներն ալ ձայնարկութիւններով գոհ կ'ըլլային իրենց հաւանիլը կամ չհաւանիլը իմացընելու. սակայն Անդրէաս նշանաւոր յաջողակու-